

UDK: 323.2:352

Yorqinjon YULDASHEV,

Mustaqil izlanuvchi, Samarqand davlat chet tillar instituti Samarqand, O'zbekiston

E-mail: yorqinjonuldashev@gmail.com

Falsafa fanlari doktori, professor A.Saitkasimov taqrizi asosida

JAMOATCHILIK NAZORATI FUQAROLARNING O'ZINI-O'ZI BOSHQARISH ORGANLARIDA IJTIMOYIY MULOQOTNI AMALGA OSHIRISHDA IJTIMOYIY TEXNOLOGIYA SIFATIDA

Annotsiya

Mazkur ilmiy maqolada jamoatchilik nazoratining fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlaridagi o'rni, uning ijtimoiy muloqotni tashkil etishdagi funksional ahamiyati hamda ijtimoiy texnologiya sifatidagi mohiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, mahalla institutining demokratik boshqaruvdagi roli, jamoatchilik nazoratining kommunikativ, refleksiv va integrativ funksiyalari ochib beriladi. Maqolada jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatining muhim instituti sifatida baholanib, uning davlat va jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlashdagi o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: jamoatchilik nazorati, mahalla, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, ijtimoiy muloqot, ijtimoiy texnologiya, fuqarolik jamiyati, kommunikativ boshqaruv, legitimlik, demokratik boshqaruv.

PUBLIC CONTROL AS A SOCIAL TECHNOLOGY IN IMPLEMENTING SOCIAL COMMUNICATION IN CITIZENS' SELF-GOVERNMENT BODIES

Annotation

This scientific article analyzes the role of public control in citizens' self-government bodies, its functional significance in organizing social communication, and its essence as a social technology from a scientific and theoretical perspective. Furthermore, the role of the mahalla institution in democratic governance, as well as the communicative, reflective, and integrative functions of public control, are revealed. The article evaluates public control as an important institution of civil society and substantiates its role in strengthening social cooperation between the state and society.

Keywords: public control, mahalla, citizens' self-government bodies, social communication, social technology, civil society, communicative governance, legitimacy, democratic governance.

ОБЩЕСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ КАК СОЦИАЛЬНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ОРГАНАХ САМОУПРАВЛЕНИЯ ГРАЖДАН

Аннотация

В данной научной статье анализируется роль общественного контроля в органах самоуправления граждан, его функциональное значение в организации социальной коммуникации, а также его сущность как социальной технологии с научно-теоретической точки зрения. Кроме того, раскрывается роль института махалли в демократическом управлении, а также коммуникативные, рефлексивные и интегративные функции общественного контроля. В статье общественный контроль рассматривается как важный институт гражданского общества, а также обосновывается его роль в укреплении социального сотрудничества между государством и обществом.

Ключевые слова: общественный контроль, махалля, органы самоуправления граждан, социальная коммуникация, социальная технология, гражданское общество, коммуникативное управление, легитимность, демократическое управление.

Kirish. Globallashuv, axborotlashuv va demokratik transformatsiyalar jadallashgan hozirgi tarixiy taraqqiyot bosqichida davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning mazmunan yangilanib borishi fuqarolik jamiyati institutlarining funksional imkoniyatlarini kengaytirishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari tizimida jamoatchilik nazoratini rivojlantirish masalasi zamonaviy demokratik boshqaruv paradigmasining eng muhim institutsional yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Chunki demokratik davlatning barqarorligi hokimiyatning faqat normativ-huquqiy asoslari bilan emas, balki jamiyat bilan olib boradigan ochiq muloqoti, fuqarolarning boshqaruv jarayonidagi real ishtiroki hamda davlat faoliyatining jamoatchilik oldidagi hisobdorligi bilan belgilanadi. Shu ma'noda jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatining oddiy nazorat mexanizmi emas, balki davlat va jamiyat o'rtasidagi kommunikativ muvozanatni ta'minlovchi murakkab ijtimoiy texnologik tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, xususan mahalla instituti tarixiy, madaniy va ijtimoiy jihatdan o'zbek jamiyatining eng noyob demokratik institutlaridan biri hisoblanadi. Mahalla uzoq tarixiy taraqqiyot davomida nafaqat hududiy birlik, balki o'zaro birdamlik, ijtimoiy nazorat, ahloqiy tartibot va jamoaviy mas'uliyat mexanizmlarini mujassamlashtirgan ijtimoiy makon sifatida shakllangan. Zamonaviy demokratik islohotlar jarayonida esa ushbu institut yangi siyosiy-huquqiy mazmun bilan boyib, davlat va jamiyat o'rtasidagi eng muhim kommunikativ vositachiga aylanmoqda. Shu sababli jamoatchilik nazoratini fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari faoliyati bilan bog'liq holda tadqiq etish nafaqat siyosiy-huquqiy, balki ijtimoiy-falsafiy va kommunikativ jihatdan ham dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Jamoatchilik nazoratining nazariy asoslari antik davr siyosiy tafakkuridan boshlab shakllangan bo'lib, Aristotel davlatning mohiyatini "xalq manfaatiga xizmat qiluvchi siyosiy

tashkilot" sifatida talqin etgan va jamiyat manfaatlaridan uzoqlashgan hokimiyatning inqirozga uchrashini asoslagan. Keyinchalik J.J. Russo "ijtimoiy shartnoma" nazariyasida hokimiyatning legitimligi xalq irodasi bilan belgilanishini ta'kidlab, davlat faoliyati ustidan xalq nazoratining tabiiy zarurat ekanligini ko'rsatadi. Sh.L. Monteske esa "hokimiyatlar bo'linishi" konsepsiyasi orqali hokimiyatning mutlaqlashuviga qarshi tormoz va muvozanat mexanizmlarini ilgari surgan. Ayniqsa, Gegelning fuqarolik jamiyati haqidagi qarashlari jamoatchilik nazoratining falsafiy mohiyatini ochishda alohida ahamiyatga ega. U "fuqarolik jamiyati davlat va shaxs o'rtasidagi vositachi makondir" deb ta'kidlar ekan, aynan mana shu ijtimoiy maydonda jamoatchilik nazoratining institutsional asoslari shakllanishini nazarda tutadi. Gegelning ushbu konsepsiyasi bugungi zamonaviy fuqarolik jamiyati nazariyalarida ham o'z ilmiy ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Zamonaviy siyosiy-falsafiy yondashuvlarda jamoatchilik nazorati "ochiq davlat", "hisobdor hokimiyat", "ishtirokchi demokratiya", "kommunikativ boshqaruv" va "ijtimoiy sheriklik" kategoriyalari bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinmoqda. Nemis faylasufi Yurgen Habermas "kommunikativ harakat nazariyasi"da davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar zo'rvonlik yoki ma'muriy buyruqbozlik asosida emas, balki muloqot va kelishuv asosida shakllanishi lozimligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, "demokratik legitimlik faqat erkin va teng kommunikativ makonda shakllangan jamoatchilik fikri orqali yuzaga keladi"[1]. Habermasning ushbu nazariyasi jamoatchilik nazoratining kommunikativ mohiyatini ochishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlaridagi jamoatchilik nazorati ham aynan ijtimoiy muloqot, jamoaviy muhokama va fuqarolik refleksiya orqali amalga oshiriladi.

O'zbekistonlik olim Sh.A. Xoliqova jamoatchilik nazoratini "fuqarolar, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan davlat organlari faoliyatini kuzatish, baholash va tahlil qilish faoliyati" sifatida ta'riflaydi[2]. Muallifning mazkur yondashuvda jamoatchilik nazoratining faqat tashqi kuzatuv emas, balki ijtimoiy baholash va reflektiv boshqaruv mexanizmi sifatidagi mohiyati chuqur ifodalangan. Ayniqsa, "baholash" kategoriyasining qo'llanishi jamoatchilik nazoratining oddiy monitoring emas, balki ijtimoiy legitimlikni shakllantiruvchi demokratik vosita ekanligini ko'rsatadi. Bu esa fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlaridagi ijtimoiy muloqotning institutsional mohiyatini ochib beradi.

S.B. Babajanov mahalla institutining tarixiy va ijtimoiy mohiyatini tahlil qilib, "mahalla ming yillar davomida shakllangan va xalqning o'zini o'zi boshqarish tajribasini mujassamlashtirgan ijtimoiy institutdir" deb yozadi[3]. Olimning ushbu fikrida mahalla institutining tabiiy ijtimoiy kelib chiqishi va fuqarolik birdamligini ta'minlovchi tarixiy fenomen sifatidagi xususiyati alohida ahamiyat kasb etadi. Darhaqiqat, mahalla davlat tomonidan sun'iy yaratilgan ma'muriy tuzilma emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlar va o'zaro ijtimoiy mas'uliyati asosida shakllangan noyob fuqarolik instituti hisoblanadi. Shu bois mahalladagi jamoatchilik nazorati tashqi majburlov emas, balki ichki ijtimoiy refleksiya va o'zini o'zi tartibga solish texnologiyasi sifatida namoyon bo'ladi.

Z.M. Ibragimova jamoatchilik nazoratining ijtimoiy mohiyatini ochib berar ekan, "jamoatchilik nazorati shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlovchi demokratik mexanizm" ekanligini ta'kidlaydi[4]. Ushbu yondashuv jamoatchilik nazoratining ontologik mohiyatini chuqur anglash imkonini beradi. Chunki demokratik boshqaruvning barqarorligi aynan davlat va jamiyat o'rtasidagi

muvozanatning qay darajada saqlanishiga bog'liqdir. Fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarida jamoatchilik nazorati ana shu muvozanatni ta'minlovchi kommunikativ vosita sifatida shakllanadi.

D.O. Botirovning "jamoatchilik nazorati bo'lmagan jamiyatda haqiqiy fuqarolik jamiyati shakllanmaydi" degan ilmiy xulosasi[5] mazkur tadqiqot mavzusining konseptual asoslarini yanada chuqurlashtiradi. Olimning ushbu fikri fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari faoliyatiga tatbiq etilganda shuni ko'rsatadiki, jamoatchilik nazorati mavjud bo'lmagan mahalla tizimi faqat rasmiy ma'muriy institutga aylanib qoladi. Vaholanki, demokratik mohiyatga ega mahalla fuqarolarning erkin muloqoti, ijtimoiy tashabbuslari va jamoaviy refleksiya asosida faoliyat yuritishi lozim.

Jamoatchilik nazorati fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarida ijtimoiy muloqotni amalga oshirishning murakkab kommunikativ va reflektiv texnologiyasi sifatida demokratik jamiyat taraqqiyotining strategik institutiga aylanmoqda. U davlat va jamiyat o'rtasidagi kommunikativ muvozanatni ta'minlaydi, fuqarolarning siyosiy-huquqiy madaniyatini oshiradi, mahalla institutining ijtimoiy rolini kuchaytiradi hamda fuqarolik jamiyatining institutsional asoslarini mustahkamlaydi. Eng muhimi, mazkur texnologiya orqali fuqaro davlat boshqaruvining passiv obyekti emas, balki faol va ongli subyekti sifatida namoyon bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Jamoatchilik nazorati va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari faoliyatiga oid ilmiy adabiyotlarda mazkur institutning demokratik boshqaruv tizimidagi o'rni, fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi ahamiyati hamda davlat va jamiyat o'rtasidagi kommunikativ munosabatlarni rivojlantirishdagi roli keng tadqiq etilgan. Xorijiy olimlar tomonidan jamoatchilik nazorati asosan "ochiq davlat", "ishtirokchi demokratiya", "kommunikativ boshqaruv" va "fuqarolik jamiyati" paradigmatlari doirasida o'rganilgan bo'lsa, milliy tadqiqotlarda uning mahalla tizimi va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari faoliyati bilan bog'liq jihatlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Jumladan, Y. Habermas jamoatchilik nazoratining kommunikativ mohiyatini ochib berib, davlat va jamiyat o'rtasidagi demokratik muloqot legitim boshqaruvning asosiy sharti ekanligini ta'kidlaydi. G. Gegel fuqarolik jamiyatini davlat va shaxs o'rtasidagi vositachi institut sifatida baholab, aynan shu makonda ijtimoiy nazorat va jamoaviy manfaatlar shakllanishini asoslaydi. Shuningdek, J.J. Russo va Sh.L. Monteske asarlarida xalq suvereniteti, hokimiyatlar muvozanati va davlat ustidan ijtimoiy nazorat g'oyalari ilgari surilgan.

Milliy olimlardan Sh.A. Xoliqova jamoatchilik nazoratining huquqiy va institutsional asoslarini tahlil qilgan bo'lsa, S.B. Babajanov mahalla institutining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ochib bergan. Z.M. Ibragimova jamoatchilik nazoratining ijtimoiy adolat va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishdagi ahamiyatiga e'tibor qaratadi. D.O. Botirov va Sh.G'. Bafayev tadqiqotlarida esa jamoatchilik nazoratining fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, davlat organlari faoliyatining ochiqqligi va hisobdorligini ta'minlashdagi o'rni ilmiy jihatdan asoslangan.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy tadqiqotlarda jamoatchilik nazoratining fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarida ijtimoiy muloqotni amalga oshirishning ijtimoiy texnologiyasi sifatidagi mohiyati kompleks tarzda yetarlicha o'rganilmagan. Ayniqsa, mahalla tizimida jamoatchilik nazoratining kommunikativ, reflektiv va integrativ funksiyalarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tadqiq etish zarur ilmiy masala bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda jamoatchilik nazoratining fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish

organlarida ijtimoiy muloqotni amalga oshirishdagi o'rni va uning ijtimoiy texnologiya sifatidagi mohiyatini ochib berishda kompleks ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini dialektik, tizimli, kommunikativ va institutsional yondashuvlar tashkil etdi. Dialektik metod orqali davlat, jamiyat va shaxs o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda jamoatchilik nazoratining demokratik boshqaruv tizimidagi evolyutsion rivojlanish jarayonlari tahlil qilindi. Tizimli yondashuv asosida fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari yaxlit ijtimoiy institut sifatida o'rganilib, jamoatchilik nazoratining uning tarkibiy va funksional elementi sifatidagi o'rni ochib berildi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot jarayonida kommunikativ yondashuvdan foydalanilib, mahalla tizimida davlat va jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy muloqot mexanizmlari, jamoatchilik muhokamalari, ijtimoiy refleksiya va fuqarolik ishtirokining kommunikativ jihatlari ilmiy tahlil qilindi. Shuningdek, qiyosiy-huquqiy metod orqali xorijiy davlatlar tajribasi hamda O'zbekistonda jamoatchilik nazoratining normativ-huquqiy asoslari o'zaro taqqoslandi. Analiz va sintez metodlari yordamida mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, siyosiy-huquqiy konsepsiyalar va ilmiy qarashlar umumlashtirildi.

Bundan tashqari, sotsiologik va ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar asosida jamoatchilik nazoratining fuqarolik jamiyati, ijtimoiy integratsiya, legitimlik va demokratik boshqaruv tizimidagi ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqotda ilmiy obyektivlik, tarixiylik, izchillik va komplekslik tamoyillariga amal qilindi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, jamoatchilik nazorati fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarida ijtimoiy muloqotni amalga oshirishning muhim demokratik mexanizmi va murakkab ijtimoiy texnologiyasi sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur institut davlat va jamiyat

o'rtasidagi kommunikativ muvozanatni ta'minlash, fuqarolarning siyosiy-huquqiy faolligini oshirish, boshqaruv tizimining ochiqligi hamda hisobdorligini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, mahalla tizimida jamoatchilik nazorati fuqarolarning ehtiyoj va manfaatlarini aniqlash, ijtimoiy muammolarni muhokama qilish hamda davlat organlari faoliyatiga jamoatchilik bahosini shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jamoatchilik nazorati fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarida nafaqat nazorat mexanizmi, balki kommunikativ boshqaruv, ijtimoiy refleksiya va fuqarolik integratsiyasini ta'minlovchi institutsional texnologiya sifatida ham faoliyat yuritadi. U orqali fuqaro davlat boshqaruvining passiv obyekti emas, balki demokratik jarayonlarning faol va ongli subyektiga aylanadi. Shu jihatdan jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatining ijtimoiy-siyosiy barqarorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi jamoatchilik nazoratining yangi shakllarini yuzaga keltirib, uning ochiqligi, tezkorligi va ta'sirchanligini yanada oshirmoqda. Bu esa fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarida ijtimoiy muloqotni takomillashtirish, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ishonchni mustahkamlash hamda demokratik boshqaruv samaradorligini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Demak, jamoatchilik nazoratini fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari faoliyatida izchil rivojlantirish demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishning ustuvor shartlaridan biri bo'lib, u jamiyatning siyosiy madaniyati, ijtimoiy faolligi va demokratik tafakkurini yuksaltirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 80 b. (normativ-huquqiy hujjat)
2. O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi Qonuni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2018-yil 13-aprel, № O'RQ-474. (normativ-huquqiy hujjat)
3. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonuni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2021. (normativ-huquqiy hujjat)
4. Habermas Y. Demokratiya. Razum. Nравstvennost: Московские лекции и интервью. – Moskva: KAMI, 1995. – 245 b. (monografiya)
5. Гегель Г.В.Ф. Философия права. – Москва: Мысль, 1990. – 524 с. (монография)
6. Russo J.J. Общественный договор. – Москва: Канон-Пресс, 1998. – 416 с. (монография)
7. Monteske Sh.L. О духе законов. – Москва: Мысль, 1999. – 674 с. (монография)
8. Холиқова Ш.А. Жамоатчилик назорати: назария ва амалиёт. – Тошкент: TDYU, 2021. – 156 b. (monografiya)
9. Бабажанов С.Б. Маҳалла институтининг ижтимоий-фалсафий асослари. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2020. – 214 b. (monografiya)
10. Ибрагимова З.М. Фуқаролик жамияти ва жамоатчилик назорати. – Тошкент: Akadernashr, 2019. – 168 b. (monografiya)
11. Ботиров Д.О. Демократик бошқарув тизимида жамоатчилик назоратининг ўрни // Давлат ва ҳуқуқ. – Тошкент, 2022. – №3. – Б. 41–44. (ilmiy maqola)
12. Бафаев Ш.Г. Фуқаролик жамияти институтларини ривожлантиришда жамоатчилик назоратининг аҳамияти // Жамият ва бошқарув. – Тошкент, 2021. – №2. – Б. 27–31. (ilmiy maqola)
13. Жаҳонов Ш.Ш. Оммавий ахборот воситалари ва жамоатчилик назорати // Илмий ахборотнома. – Самарқанд, 2020. – №4. – Б. 55–60. (ilmiy maqola)